

ZSOLNAI LÁSZLÓ

egyetemi tanár

Gazdaságtudományi Központ Budapesti Corvinus Egyetem

elnök

European SPES Institute

Leuven

Az ökomértékletesség paradigmája

Ferenc pápa *Aldott légy* kezdetű enciklikájával¹ ökológiai megtérésre hívja az embereket, arra szólít fel, hogy mindannyian személyes felelősséget érezzünk a Föld sorsáért, minden embertársunk jóllétéért és a jövő generációk életésélyeiért. Az enciklika fordulatot jelent nemcsak a természetről való keresztény gondolkodásban, de a gazdasághoz és az üzleti tevékenységekhez való viszonyban is. Ferenc pápa már korábbi megnyilatkozásaiban is élesen bírálta a pénzt istenítő, fogyasztást hajhászó gazdasági és üzleti gyakorlatot.² Ökológiai enciklikájában azonban olyan új nézeteket fogalmaz meg, amelyeknek mélyreható következményei vannak a gazdaság elmélete és gyakorlata számára is. Ezek a kulcsfontosságú nézetek: a mértékletesség és a természeti lények önértékűségének elismerése. Írásomban ezen értékviszontosságok gazdasági következményeit világítom meg.

A MÉRTÉKLETESSÉG FONTOSSÁGA

Az enciklika keményen bírálja az uralkodó „Használd és dobd el!” kultúráját, amely „hatalmas mennyiségű hulladékot termel, pusztán azért, mert az a féktelen vágy hajt bennünket, hogy többet fogyasszunk, mint amennyire valójában szükségünk van”.³ Arra buzdít, hogy törekedjünk „a fogyasztás megváltoztatására, a hulladékgazdálkodás és újrahasznosítás fejlesztésére, a fajvédelemre és a vetésciklusra alapozott diverzifikált földművelésre”.⁴

A pápa azért aggódik, mert: „Túl sok az eszközünk kevés és silány célra.”⁵ Mértéktartó magatartásformák követésére bátorítja a technológiailag fejlett társadalmakat, „csökkentve saját energiafogyasztásukat és javítva az energiafelhasználás feltételeit”.⁶ Meggyőződése, hogy „a termelés és a fogyasztás ütemének a lassítása a fejlődés és a haladás más módját teszi lehetővé.”⁷

Az enciklika hangsúlyozza, hogy a keresztény lelkiesség „az életminőség felfogásának alternatív módját javasolja, egy olyan prófétai és szemlélődő életstílusra bátorít, amely a

¹ FERENC pápa, *Aldott légy (Laudato si')* kezdetű enciklikája, Bp., Szent István Társulat, 2015.

² FERENC pápa, *Az evangélium öröme (Evangelii Gaudium) kezdetű apostoli buzdítása*, Bp., Szent István Társulat, 2013; TORNIELLI, Andrea-GALEAZZI, Giacomo, *Ferenc pápa – Ez a gazdaság öl*, Bp., Jezsuita Kiadó, 2015.

³ FERENC pápa, *Aldott légy*, 75.

⁴ FERENC pápa, *i. m.*, 107.

⁵ FERENC pápa, *i. m.*, 119.

⁶ FERENC pápa, *i. m.*, 114.

⁷ FERENC pápa, *i. m.*, 112.

fogyasztáshoz való ragaszkodás megszállottsága nélkül képes a mélységes öröme. Fontos idekapcsolnunk egy ősi tanítást, amely jelen van a különböző vallások hagyományaiban és a Bibliában is. Arról a meggyőződésről van szó, hogy »a kevesebb több«.⁸

Az egyszerűséghez való visszatérés „lehetővé teszi, hogy megálljunk és értékeljük a kicsinyt, hogy hálát adjunk az élet kínálta lehetőségekért anélkül, hogy ragaszkodnánk ahhoz, amink van, vagy szomorkodnánk amiatt, amink nincs”.⁹ A boldogság megkívánja, hogy „korlátozni tudjuk bizonyos igényeinket”.¹⁰

A fogyasztási tevékenységek anyagi-energetikai értelemben negatívan hatnak a természeti rendszerekre, és csökkentik a jövő generációk életésélyeit. A nyugati emberiség jelenleg a súlyos túlfogyasztás állapotában van, jelentős visszafogásra van szükség ahhoz, hogy a fenntartható fogyasztási szintre kerüljünk vissza.

A fejlett nyugati gazdaságok „ökológiai lábnyom”-adatai drámaian mutatják, hogy a természeti erőforrások és terek használata esetükben nagyságrendekkel meghaladja a számukra rendelkezésre álló méltányos „ökológiai részesedés”-t.

Fontosabb OECD országok ökológiai lábnyoma 2011-ben

Ország	Ökológiai lábnyom (ha/per fő)	Ökológiai túlhasználat (%)
Ausztrália	8,3	488
USA	6,8	400
Kanada	6,6	388
Svédország	6,5	382
Belgium	5,8	341
Svájc	4,9	288
Norvégia	4,8	282
Izrael	4,7	276
Hollandia	4,5	265
Németország	4,4	259
Dánia	4,3	253
Egyesült Királyság	4,2	247
Franciaország	4,1	241
Chile	3,9	229
Japán	3,8	224
Spanyolország	3,4	200

Forrás: Global Footprint Network, 2015

Az erőforrás-hatékonyság növelése önmagában nem megoldás az ökológiai túlhasználatra, mert az – minden más tényező változatlanlansága esetén – nagyobb kínálatot, alacsonyabb árakat és növekvő fogyasztást indukál. Herman Daly, az ökológiai

⁸ FERENC pápa, *i. m.*, 129.

⁹ Uo.

¹⁰ FERENC pápa, *Áldott légy*, 130.

közgazdaságtan ma élő legnagyobb tudósa – a pápai enciklika tanításával egybehangzóan – a mértékletesség („*frugalitas*”) elsőbbsége mellett érvel a hatékonysággal szemben.¹¹ Daly szerint korunk fő feladata az ökomértékletesség megvalósítása, hogy csökkentsük a gazdaság léptékét az ökoszisztémákhoz képest, és megfékezzük azt a gazdaságtalan növekedést (*uneconomic growth*), amely jobban növeli a társadalmi költségeket, mint a hasznokat, következésképp szegényebbé, nem pedig gazdagabbá tesz bennünket.¹²

A frugalitásról szóló, Oxfordban megjelent könyvünkben kifejtettük, hogy a frugalitás az anyagi és a spirituális értékek kiegyensúlyozását követeli meg a gazdaságban.¹³ Ez pedig a gazdaság „szubsztantív” felfogásának a rehabilitálását jelenti, és az „elégségesség” (*sufficiency*) logikájának az előtérbe kerülését hozza magával.

A nagy gazdaságtörténész és antropológus Polányi Károly vezette be a gazdaság formális és szubsztantív megközelítése közötti különbséget. A formális felfogás a cél-eszköz sémára vonatkozik, és a gazdasági szűkösség alaphelyzetéből indul ki. Ezzel szemben, a szubsztantív felfogás arra az alaptényre vonatkozik, hogy az ember – mint az összes többi élőlény – nem tud fennmaradni a természeti környezet fenntartó ereje nélkül.¹⁴

A gazdaság szubsztantív felfogása mutatja meg az ember alapvető függését a természettől és embertársaitól. A gazdaság az emberek és a természet közötti anyagcsere-folyamat intézményesített rendszere. A gazdaság szubsztantív értelemben az emberi közösségek anyagi szükségleteinek kielégítése.¹⁵

Thomas Princen amerikai közgazdász amellel érvel, hogy el kell távolodnunk a gazdaság formális szemléletétől, amely a profitmaximalizálást és a hatékonyságot favorizálja, és teret kell adnunk az „elégségesség” logikájának.¹⁶ A mértékletesség megvalósítása kisebb léptékű, lokálisan adaptív, kulturálisan sokféle gazdasági szerveződési formát igényel, ami a szubsztantív gazdálkodást részesíti előnyben.¹⁷

Mindez az üzlet szerepének radikális újragondolására késztet bennünket, amit Ferenc pápa is szorgalmazott az *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdításában.¹⁸

A fenntartható fejlődés nem egyeztethető össze a mai ökológiailag érzéketlen és a valódi társadalmi felelősségvállalástól menekülni akaró vállalati gyakorlattal. A Föld megőrzéséhez és a társadalmi haladáshoz olyan progresszív üzleti szervezetekre van szükség, amelyek tiszteletben tartják a természetet, tekintettel vannak a jövő generációkra és a társadalom javát szolgálják.

---

¹¹ DALY, Herman, Frugality first, in BOUCKAERT, Luc–OPDEBEECK, Hendrik–ZSOLNAI, Laszlo (eds.), *Frugality. Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*, Oxford, Peter Lang Publishing, 2008, 207–226, idézet 222.

¹² DALY, *i. m.*

¹³ BOUCKAERT, Luc–OPDEBEECK, Hendrik–ZSOLNAI, Laszlo (eds.), *Frugality. Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*, Oxford, Peter Lang Publishing, 2008.

¹⁴ POLÁNYI Károly, *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*, Bp., Gondolat, 1976.

¹⁵ POLÁNYI, *i. m.*

¹⁶ PRINCEN, Tomas, *The Logic of Sufficiency*, Boston, MIT Press, 2005.

¹⁷ ZSOLNAI, László, Green business or community economy? *International Journal of Social Economics*, 29(2002), 652–662.

¹⁸ FERENC pápa, *Az evangélium öröme*.

A társadalmi és technológiai innovációk döntő szerepet játszanak ebben a kívánatos átalakulásban. Környezetileg érzékeny és ökológiailag rehabilitáló üzleti megoldások a helyi közösségekkel és a nem kormányzati szervezetekkel való szoros együttműködésben dolgozhatók ki, ahol a fő cél nem a minél nagyobb profit megszerzése, hanem a társadalmi-gazdasági jóllét előmozdítása. A demokratikus társadalmi részvétel új típusú, közösségorientált kormányzási formák létrejöttét segítheti elő, amelyek katalizálják az üzlet értékrendjének megváltozását és a környezetbarát technológiai fejlesztéseket.

A TERMÉSZETI LÉTEZŐK ÖNÉRTÉKŰSÉGE

Ferenc pápa arra szólít fel, hogy ismerjük el a természeti létezők önértékűségét, és fejezzük ki a szeretetünket irántuk. „Minden élő szervezet önmagában jó és csodálatra méltó, mivel Isten teremtménye, ugyanez érvényes arra, amikor élő szervezetek egy meghatározott térben, rendszerként harmonikusan együttműködnek.”¹⁹ Az enciklika hangsúlyozza: „a környezet védelmét nem biztosíthatjuk pusztán a pénzügyi költség-haszon elemzés alapján. A környezet azon javak egyike, amelyeket nem lehet a piac mechanizmusai révén megfelelően megvédelmezni vagy előmozdítani.”²⁰

A kortárs környezeti etika (*environmental ethics*) támogatja Ferenc pápa álláspontját. A környezeti etika kiindulópontja az, hogy minden élő dolog önértékkel bír, függetlenül az ember számára való hasznosságától. Az élő dolgok önmagukban és önmagukért értékesek, s nem lehetnek pusztán eszközei valamely emberi projekt megvalósításának.

A gazdasági tevékenységek három szinten hatnak a természeti környezetre. Ezek a szintek a következők: az egyes biológiai létezők szintje; a természeti ökoszisztémák szintje; a Föld mint egész szintje. Az egyes szinteken különböző környezetetikai elvek és elméletek relevánsak.²¹

Az érzőképes alapú etika az egyes élőlények szintjén releváns. Ha egy élőlény szenved, akkor ezt tekintetbe kell vennünk a döntéseink meghozatalakor. Az állatok számára természetes életkörülményeket és fájdalommentes létezést kell biztosítani.

Az ökoszisztéma-etika az ökoszisztémák szintjén jelentkezik. Helyes az a cselekvés vagy politika, amely megőrzi a természetes tájak szépségét és integritását. Az ökoszisztémák eredeti állapotát kell megőrizni, illetve helyreállítani.

A Gaia-etika a Föld mint egész szintjén alkalmazható. A Föld – a Gaia-elmélet szerint – egy szuperorganizmus, azaz maga is egy élő rendszer. Ezért a Föld globális mintázatait és mechanizmusait tiszteletben kell tartani.

A hagyományos közgazdaságtan nem ismeri el a természet önértékét. A természeti javak és szolgáltatások piaci áron alapuló megítélését szorgalmazza. Valamely természeti létező gazdasági értéke a versengő piaci szereplők – valódi vagy hipotetikusán kalkulált – fizetési hajlandóságán múlik. John Gowdy, a Rensselaer University ökológiai

¹⁹ FERENC pápa, *Áldott légy*, 85.

²⁰ FERENC pápa, *i. m.*, 112.

²¹ FOX, Warwick, *Toward a Transpersonal Ecology. Developing New Foundations for Environmentalism*, Boston–London, Shambhala Publications, 1990; ZSOLNAI László, *Környezeti etika – gazdasági etika, Magyar Bioetikai Szemle*, 1998/3, 11–14.

közgazdaságtan-professzora azonban megmutatta, hogy az ár rossz modell a természeti entitások számára. A piaci kalkulus alapján nem lehet meghatározni a természeti létezők teljes értékét.²²

Juan Martinez-Allier, a Barcelonai Egyetem ökológiai közgazdásza pedig azt mutatta meg, hogy a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi értékek egyszerűen összemérhetetlenek, ezért nincs, és nem is lehet algoritmikus megoldása a komplex környezeti problémáknak. A természeti környezettel kapcsolatos döntések kvalitatív megfontolások alkalmazását és több szempontot is mérlegelni képes bölcsességet igényelnek.²³

A pápai enciklika arra figyelmeztet, amit Jézus tanított, hogy „nézzünk a mező liliomaira és az ég madaraira”.²⁴ A nagy ökológus és antropológus – nem istenhívő – Gregory Bateson hasonló álláspontra jutott a modern tudomány alapján.²⁵

Bateson szerint visszanyerhetjük a szeretetet és hála érzetét az élő szervezetek közösségeivel való szoros összekapcsolódásunk felismerése által. Ehhez a természet és a művészet – a racionálison túlmutató – világával való személyes és aktív elköteleződés vezet el. A költészet, a festészet, a tánc, a zene, a humor, a metaforák, a vallások legjava és a természet tanulmányozása ad lehetőséget arra, hogy megtapasztaljuk azt a bölcsességet, amely az evolúció sok millió éve során halmozódott fel.²⁶

A tudomány, a hit és a művészet együtt képes organikus és egészséges cselekvésre serkenteni az embereket. Ahogy Dosztojevszkij mondta: „Csak a szépség mentheti meg a világot.” A szépséget pedig legfőképpen a természetben találhatjuk meg. Olyan ökológiai tudatosság kialakítására van szükségünk, amely gondos és hatékony módon fordítja cselekvéssé azt a hitet, hogy a természeti létezőkkel együtt, mindannyian Isten gyermekei vagyunk, és osztozunk a Föld gazdagságán (*Earth Citizenship*).²⁷

A közgazdaságtant szokás „lehangoló tudomány”-ként aposztrofálni. De nem szükségszerű, hogy így legyen. A gazdálkodás lehet „angyali tudomány” is, ha a teremtett világ megőrzését szolgálja. Erre szólít fel bennünket Ferenc pápa enciklikája.

---

²² GOWDY, M. John–MCDANIEL, N. Carl, One world, one experiment. Addressing the biodiversity – economics conflict, *Ecological Economics*, 15(1995), 181–192.

²³ MARTINEZ-ALLIER, Joan et al., Weak comparability of values as a foundation for ecological economics, *Ecological Economics*, 26 (1998), 277–286; MARTINEZ-ALLIER, Joan–MURADIAN, Roldan (eds), *Handbook of Ecological Economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015.

²⁴ FERENC pápa, *Áldott légy*, 131.

²⁵ BATESON, Gregory, *Steps to an Ecology of Mind. Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*, Chicago, IL, University of Chicago Press, 1972; BATESON, Gregory, *Mind and Nature. A Necessary Unity*, Cresskill, NJ, Hampton Press, 1979.

²⁶ CHARLTON, G. Noel, *Understanding Gregory Bateson. Mind, Beauty, and the Sacred Earth*. Albany, NY, SUNY Press, 2008.

²⁷ BROWN, G. Peter, Ethics for economics in the anthropocene, in BROWN, G. Peter–TIMMERMAN, Peter (eds), *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*, New York, Columbia University Press, 2015, 66–88.